

Л.Л.Тарасенко*асистент кафедри цивільного права та процесу
Львівського національного університету
імені Івана Франка*

УДК 347.453.6

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ДОГОВОРІВ НАЙМУ ТА ПРОКАТУ АВТОМОБІЛЯ

У статті наводиться порівняльний аналіз положень чинного законодавства України щодо договору прокату автомобіля та договору найму (оренди) автомобіля та висловлено пропозиції щодо усунення недоліків правового регулювання цих відносин.

В статье автор проводит сравнительный анализ норм действующего законодательства Украины про договор проката автомобиля и договор аренды автомобиля и сформулировано предложения для устранения недостатков правового регулирования этих правоотношений.

In this article the author is analyzing the rules of current legislation of Ukraine about agreement of hire of a car and agreement of rent of a car; there are some proposals to improve the law regulation of these relations.

Інтереси осіб, що беруть участь у цивільних правовідносинах, не завжди вимагають передачі майна у власність, яка може бути невигідною як для власника майна, так і для особи, яка має намір ним користуватися. Тому досить поширеним є застосування договорів найму (оренди) майна, в тому числі і договорів найму транспортних засобів.

Дослідженням проблем правового регулювання відносин найму транспортних засобів займалися Д. С. Левенсон, О. А. Красавчиков, М. І. Брагинский, В. В. Вітрянский, Е. В. Вакулович та інші.

Зокрема, Д. С. Левенсон у своїх працях досліджував правову природу договору найму транспортного засобу. Але це дослідження здійснювалося ще у 60-тих роках минулого століття, тому не повною мірою охоплює проблеми правового регулювання відносин найму транспортних засобів, які існують на даний час. Проте досить багато теоретичних напрацювань залишаються актуальними і сьогодні — а саме щодо порядку укладення та форми договору, щодо істотних умов договору, суб'єктного складу тощо.

О.О. Красавчиков, М. І. Брагинский, В. В. Вітрянский досить ґрунтовно досліджували проблеми правового регулювання відносин найму загалом. Проте вони недостатньо уваги приділяли саме відносинам найму транспортного засобу, зосереджуючи свою увагу на детальній характеристиці відносин найму. Іхні теоретичні напрацювання в цьому напрямку теж заслуговують на увагу, проте слід зважати на те, що ці науковці досліджували особливості відносин найму транспортного засобу за російським законодавством.

Багато уваги проблемам правового регулювання відносин найму транспортного засобу приділила Е. В. Вакулович, але це дослідження проводилося ще до прийняття ЦК України, і відповідно воно відображає не всі особливості, притаманні відносинам найму транспортного засобу, які існують на даний час. Проте багато теоретичних напрацювань, висловлених Е. В. Вакулович, теж заслуговують на увагу, зокрема, щодо правової природи договору найму транспортного засобу, видів договору найму транспортного засобу, відповідальності сторін за договором тощо [1, с. 10].

Варто зазначити, що після прийняття ЦК України від 16.01.2003 р. монографічні дослідження по даній тематиці не проводилися. Це свідчить про актуальність наукового дослідження, яке наводиться в цій статті.

Метою цієї статті є здійснення порівняльно-правового аналізу договору найму транспортного засобу та договору прокату автомобіля, розмежування сфери застосування

© Тарасенко Л.Л., 2009.

цих договорів та висунення пропозицій щодо покращення правового регулювання відносин прокату та відносин найму транспортного засобу.

На даний час визначення сфери застосування договору прокату автомобіля та договору найму транспортного засобу є досить дискусійним.

Радянськими вченими висловлювалась думка про те, що договір прокату автомобілів належить до зобов'язань щодо надання послуг, за яким автомобільне господарство здійснює послуги щодо надання у тимчасове користування за плату транспортний засіб [2, с. 117]. Проте сьогодні як договір прокату, так і договір найму (оренди) транспортного засобу належать до договорів найму (оренди), а особливості їх правового регулювання визначені в окремих параграфах глави 58 “Найм (оренда)” ЦК України.

Інколи в законодавстві поняття найм транспортного засобу та прокат автомобіля вживаються як тожонні (п. 5.1.13 ст. 5 Закону України “Про податок на додану вартість”).

До прийняття ЦК України термін “прокат” характеризувався як “побутовий”. Цивільний кодекс УРСР визначав, що за договором побутового прокату громадянам у тимчасове користування могли передаватися за плату поряд із предметами домашнього вжитку, музичними інструментами та спортивним інвентарем, також легкові автомобілі та інше майно (ч. 1 ст. 273 ЦК УРСР).

Творці нового ЦК України утрималися від визначення переліку речей, які передаються за договором прокату, а також не застосували поняття “побутовий прокат”, проте зосередили увагу на специфічних особливостях цього договору.

Зокрема, відповідно до ч. 1 ст. 788 ЦК України, предметом договору прокату є рухома річ, яка використовується для задоволення побутових невиробничих потреб. Це дає підстави окремим дослідникам проводити розмежування договору прокату транспортного засобу та договору найму транспортного засобу за характером використання предмету договору: призначенням прокату є задоволення побутових потреб, а найму (оренди) — невиробничих підприємницьких цілей [1, с. 12].

Справді, у радянській літературі визначальною особливістю договору побутового прокату легкових автомобілів та найму (оренди) автомобілів вважалося те, що між соціалістичними організаціями та громадянами укладався договір прокату, а між організаціями — договір оренди транспортного засобу [3, с. 3]. Водночас ЦК України не проводить такого розмежування, та не визначає, що наймачем повинна бути фізична особа. Більше того, ч. 2 ст. 788 ЦК України передбачає, що договором можуть визначатися умови використання предмету договору прокату також для виробничих потреб.

Отож, річ, яка передається за договором прокату, може використовуватися як у побутових, так і у виробничих цілях. Проте незрозуміло, чи усі транспортні засоби можуть бути предметом договору прокату, навіть тоді, коли договором передбачена можливість використання речі для задоволення виробничих потреб.

За загальним правилом, сформульованим у ч. 1 ст. 787 ЦК України, предметом договору прокату є рухома річ, яка використовується для задоволення побутових невиробничих потреб, та враховуючи суть договору прокату, на нашу думку, повітряні та морські судна (на які, до речі, законом може поширюватися режим нерухокої речі) не можуть бути предметом договору прокату.

Предметом договору найму транспортного засобу можуть бути будь-які автомобілі (наземні самохідні транспортні засоби) незалежно від виду (легкові, вантажні тощо).

Проте в законодавстві України неоднозначно вирішено питання щодо того, чи всі автомобілі можуть бути предметом договору прокату. Зокрема, в п. 98 Статуту автомобільного транспорту Української УРСР від 27.06.1969р. [4], який і надалі застосовується до регулювання відносин прокату автотранспортних засобів, зазначено, що підприємства і організації автомобільного транспорту загального користування надають легкові автомобілі громадянам у тимчасове користування за договором прокату за плату, розмір якої визначається тарифами.

Таким чином, якщо керуватися вищезазначеним Статутом, то лише легкові автомобілі можуть бути предметом договору прокату. Натомість у переліку послуг, що належать до побутових та підлягають патентуванню, затв. постановою Кабінету Міністрів України від 27.04.1998 р. № 576 (в редакції від 11.05.2006 р.) [5], міститься прокат легкових та вантажних автомобілів, причепів до автомобілів. У зв'язку з цим, можна

зробити висновок, що предметом договору прокату можуть бути як легкові, так і вантажні автомобілі.

Проте слід взяти до уваги те, що ознакою предмета договору прокату є побутове призначення рухомої речі. Якщо транспортний засіб у силу своїх особливостей (наприклад, вантажний автомобіль або автомобіль, призначений для виконання певного виду ремонтних робіт, тощо) не може використовуватися для задоволення побутових невиробничих потреб, то він не може бути предметом договору прокату. Такий автомобіль може бути лише предметом договору найму транспортного засобу.

На нашу думку, навіть якщо договором прокату передбачено можливість використання наймачем нелегкового автомобіля, до цих відносин повинні застосовуватися положення § 5 глави 58 ЦК України про найм транспортного засобу, а сам договір слід вважати договором найму транспортного засобу.

Щоб розмежувати сферу застосування договору прокату, предметом якого є транспортний засіб, та договору найму (оренди) транспортного засобу, слід визначити, що є критерієм для розмежування цих договорів.

На даний час можна стверджувати, що основним критерієм для розмежування відносин прокату та найму транспортного засобу є суб'єктний склад правовідносин. Зокрема, якщо наймодавцем виступає спеціалізована прокатна організація, основним видом діяльності якої є передавання у прокат транспортних засобів, то такі відносини вважатимуться прокатом. Якщо ж наймодавцем є будь-який інший суб'єкт — фізична особа або юридична особа, яка не є спеціалізованою прокатною організацією, такі відносини вважатимуться наймом транспортного засобу.

Крім того, можливість застосування до цих відносин норм, які регулюють відносини прокату, значно спрощує порядок укладення договору та усуває додаткові витрати при укладенні договору.

Судова практика також розмежує договір прокату транспортного засобу та договір найму транспортного засобу. Зокрема, у справі за позовом суб'єкта підприємницької діяльності — фізичної особи К. до закритого акціонерного товариства «Європейський страховий альянс» про стягнення суми страхового відшкодування за договором страхування транспортного засобу відповідач відмовлявся виплатити позивачеві визначену договором страхування суму у зв'язку з тим, що автомобіль був пошкоджений наймачем, який не уклав договору найму з позивачем в належній формі, зокрема, договір найму за участю фізичної особи не був нотаріально посвідчений. Проте суд встановив, що договір, укладений позивачем з фізичною особою, був договором прокату транспортного засобу, а не договором найму транспортного засобу. У зв'язку з цим нотаріально посвідчувати такий договір не потрібно, а позов відповідно підлягає задоволенню [6].

Мотивацією такого рішення було те, що ЦК України містить норми як про прокат автомобіля, так і про найм транспортного засобу. За своєю суттю укладений між сторонами договір є договором прокату, оскільки наймодавцем є підприємець, який спеціалізується на передачі речей у найм, заборони щодо передачі транспортного засобу в прокат немає, вимоги щодо нотаріального посвідчення договору прокату транспортного засобу в ЦК України не передбачено, а норми § 5 глави 58 ЦК України про найм транспортного засобу на відносини прокату не поширюються.

У визначенні договору прокату зазначено, що наймачем може бути будь-яка особа — як фізична, так і юридична. Проте метою укладення договору прокату автомобіля є задоволення побутових невиробничих потреб. З такою метою договір прокату може укласти лише фізична особа. На нашу думку, юридична особа не може бути наймачем за договором прокату автомобіля, оскільки юридична особа (в тому числі і не підприємницьке товариство) не може використовувати автомобіль для побутових невиробничих потреб.

Варто зазначити, що поняття «побутові потреби» вживається також в ч. 1 ст. 865 ЦК України (у визначенні договору побутового підряду). Зокрема, з аналізу цієї статті випливає, що побутові потреби належать до особистих потреб. У зв'язку з цим і договір побутового прокату, і договір побутового підряду належать до договорів, сторонами в яких є фізична особа, яка використовує річ (за договором прокату) чи результат робіт (за договором побутового підряду) для задоволення особистих (побутових) потреб.

На нашу думку, юридична особа може використовувати власні транспортні засоби, а також ті, які передані їй в користування, лише для виробничих потреб.

У разі укладення договору прокату автомобіля, де наймачем виступатиме юридична особа, такий договір слід вважати договором найму транспортного засобу, оскільки у відносинах найму транспортного засобу сторонами договору можуть бути як фізичні, так і юридичні особи.

Таким чином, для усунення прогалин правового регулювання відносин прокату транспортного засобу та для розмежування договору прокату і договору найму транспортного засобу слід внести наступні зміни до ЦК України.

Перш за все, ст. 788 ЦК України слід доповнити частиною третьою наступного змісту: "Предметом договору прокату може бути транспортний засіб".

Крім того, критеріями для розмежування договору прокату автомобіля та договору найму транспортного засобу (в додаток до вже існуючого критерію щодо суб'єктного складу, відповідно до якого наймодавцем за договору прокату є особа, яка здійснює підприємницьку діяльність з передавання речей у найм) повинні стати тривалість використання транспортного засобу та мета його використання.

На ці особливості прокату вказує також і О. С. Йоффе, який зазначає, що договір прокату носить строковий характер [7, с. 313]. На думку М. І. Брагинського, договір прокату не може бути безстроковим зобов'язанням [8, с. 498].

Проте чинне законодавство України не передбачає граничних строків, на які може бути укладений договір прокату. Але за своєю природою договір прокату є короткостроковим договором, що, на нашу думку, і вирішення його серед інших договорів найму.

Метою використання транспортного засобу за договором прокату є задоволення побутових (невиробничих) потреб, про що вже йшлося вище.

Таким чином, для того, щоб відносини найму транспортного засобу підпадали під поняття "прокат", договір прокату повинен відповідати в сукупності таким умовам, положення про які слід внести до ЦК України:

-наймодавцем за договором прокату транспортного засобу є особа, яка здійснює підприємницьку діяльність з передавання транспортних засобів у найм.

-договір прокату автомобіля — це короткостроковий договір. На нашу думку, в законі можна встановити максимальний строк, на який можна укласти договір прокату автомобіля.

-предметом договору прокату транспортного засобу може бути лише легковий автомобіль. Натомість такі транспортні засоби, як, інші наземні самохідні транспортні засоби (наприклад, вантажні автомобілі, автомобілі, призначені для виконання певного виду ремонтних робіт, тощо) не можуть бути предметом договору прокату, але можуть бути предметом договору найму транспортного засобу.

-метою використання транспортного засобу за договором прокату є задоволення побутових неvirобничих потреб.

У разі відсутності хоча б однієї з вищезазначених вимог такий договір слід вважати не прокатом, а договором найму транспортного засобу.

Варто зазначити, що, на нашу думку, не слід цілком відмовлятися від договору прокату транспортних засобів, замінивши його на договір найму (оренди) транспортного засобу. Оскільки нерідко у громадян може виникати потреба, у використанні автомобіля, наприклад, перебуваючи в іншому місті чи на час ремонту власного транспортного засобу.

Договір прокату в цьому випадку виступатиме найбільш ефективним засобом вирішення проблеми щодо необхідності використання транспортного засобу, уникнувши більш складної процедури укладення договору, що характерно для укладення договору найму транспортного засобу за участю фізичної особи.

Список використаних джерел

1. Вакулович Е. В. Договор оренды транспортных средств : Автореферат дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / Е. В. Вакулович. — Х., 2002. — 20 с.
2. Калмыков Ю. Х. К понятию обязательства по оказанию услуг в гражданском праве / Ю. Х. Калмыков // Советское государство и право. — 1966. — № 5. — С. 116-119.
3. Левенсон Д. С. Договор аренды транспортных средств / Д. С. Левенсон. — М. : Юридическая литература, 1969. — 120с.
4. Статут автомобільного транспорту Української УРСР, затв. постановою Ради Міністрів УРСР від 27.06.1969 р., № 401 // ЗП УРСР. — 1969. — № 7. — Ст. 88.
5. Перелік послуг, що належать до побутових та підлягають патентуванню, затв. постановою Кабінету Міністрів України від 27.04.1998 р. № 576 (в редакції від 11.05.2006 р.) // ОВУ. — 2006. — № 20. — Ст. 89.

6. Рішення Господарського суду м. Севастополя від 21.01.2008 р., справа № 20-9/249 // Архів Господарського суду м. Севастополя.
7. *Иоффе О.С.* Обязательственное право / О. С. Иоффе. — М. : Юридическая литература, 1975. — 872 с.
8. *Брагинский М.И.* Договорное право. Книга вторая: Договоры о передаче имущества / Брагинский М. И., Витрянский В. В. — М. : Статут, 2000. — 780 с.

*Рекомендовано до друку кафедрою цивільного права та процесу
Львівського національного університету імені Івана Франка
(протокол № 9 від 12 лютого 2009 року)*

Надійшла до редакції 02.03.2009
Рекомендована до друку 19.06.2009

